

Eesti Arheoloogia Ajakiri 1997, 1, 145–159
<https://doi.org/10.3176/arch.1997.1.05>

Mare Aun

ÜHEST VERSIOONIST PIHKVA LINNA TEKKE KOHTA

Белецкий С. В. Начало Пскова. – Белецкий В. Д. & Белецкий С. В. Городское ядро средневекового Пскова, 1. Санкт-Петербург, 1996 (91 lk.).

Küsimus, millal ja kuidas tekkis Pihkva linn, huvitas juba varasemaid kroonikakirjutajaid. Üks nendest, kelle teated paistavad silma oma asjalikkuse ja täpsuse poolest, uuris läbi kõik tollal teada olnud kirjalikud allikad, kuid vastust teda huvitanud küsimusele ei leidnud (vt. lähemalt Плоткин 1982, 157; Лабутина 1994, 20). Võis ainult oletada, et Pihkva linn oli olemas juba enne legendaarset varjaagide tulekut 862. aastal. Mingeid kindlamaid tõendeid selle kohta kroonikates aga ei leidunud. Esimesed kirjalikud teated Pihkvast kui olemasolevast linnast on pärit aastaist 903, 947, 1036 (Лабутина 1994, 20). 1907 hindas N. Serebrjanski Pihkva tekke kui “väga vana küsimuse” uurimist kirjalike allikate nappuse ning arheoloogiaandmete peaaegu täieliku puudumise olukorras teadusele kasutuks (vt. lähemalt Лабутина 1994, 20).

Sihipärased arheoloogilised kaevamised algasid Pihkvas alles 1930. aastal ning kestavad tänapäevani. Eriti hoogustus Pihkva arheoloogiline uurimine alates 1973. aastast, mil linna kultuurkiht võeti riikliku kaitse alla. Nüüdseks on 1–7 m paksuse kultuurkihiga keskaegse linna territooriumist arheoloogiliselt läbi uuritud u. 4,9 ha, mis on vähem kui 2% (Лабутина 1994, 19). Arheoloogilistel kaevamistel kogutud mahukat allikmaterjali on asutud läbi töötama ja saadud tulemusi ka avaldama ning kasutama muuseumide ekspositsioonis, arvukatel näitustel, aga samuti teooria edasiarendamiseks.

Seega on täiesti ootuspärane ja loomulik otsida uue materjali põhjal vastust juba pikka aega lahendust ootavale probleemile Pihkva linna tekke aja ja käigu kohta. Omapoolse tõlgenduse püüab sellest arheoloogilise materjali, eelkõige

keraamikaleidude põhjal esitada Vassili Beletski ja Sergei Beletski ühistööna mõeldud kolmeosalise väljaande “Keskaegse Pihkva linnasüda” 1996. aastal ilmunud I raamatus “Pihkva teke” S. Beletski.

Töö sissejuhatuses (lk. 5–7) rõhutab S. Beletski vanavene linnade tekke probleemi jätkuvat aktuaalsust vene ajalooteaduses. Keskaegne linn on tema määrangu järgi elanikkonna märkimisväärse kontsentratsiooniga alaliselt asustatud punkt, kaubandus-, kultuuri- ja ideoloogiakeskus, kus tegeldi peamiselt käsitööga ja kuhu koondus administratiivvõim nii linna enda kui ka ümbruskonna üle. Keskaegse linna polüfunktsionaalsus on selge kõigile uurijatele, kuid S. Beletski arvates saab vanimate linnade uurimine olla edukas vaid juhul, kui suudetakse vastata küsimusele, mis on linna tähtsaim funktsioon. Pikka aega on selleks peetud käsitööd ja kaubandust (M. Tihhomirov). Uurijad, kes peavad keskaegse linna tekkimises oluliseks muutusi ühiskondlikes suhetes, nimetavad linna kujunemise algetapil põhiliseks poliitilis-administratiivseid ja kultuslikke funktsioone (P. Tolotško) (lk. 5).

Vene linnade kujunemise ja varasema ajaloo uurimisel on S. Beletski arvates põhifunktsiooni kõrval olulise tähtsusega samuti küsimus, kas pidada linna ajaloos omaette perioodiks linnaeelseid asulaid (“protolinnu”) või määratleda linnaeelse asula ja keskaegse linna suhe igal juhul eraldi (lk. 6). Üsna kaua on vene ajaloolaste ja ka arheoloogide seas püsinud seisukoht, et linnaeelsest asulatest kujunesid linnadeks vaid hõimu- või hõimudevahelised keskused. S. Beletski arvates on muistise puhul oluline: 1) kas käsitletav asustatud punkt vastab keskaegse linna määratlusele ja 2) kas on tõestatud keskaegse linna ja tema kohal olnud linnaeelse asula vaheline järjepidevus. Linna tekkimise eeldus on seejuures sotsiaalselt kihistunud ja varanduslikult diferentseeritud ühiskonna olemasolu (lk. 6 jj.).

Peatükis “Vene linnade tekkimise kaks teed (müüdid ja tegelikkus)” (lk. 8–21) analüüsib autor linnade tekke teoorias kahte tema arvates kõige sagedamini esinevat puudust. Esimesena kritiseerib ta mitme uurija tavapärasest soovi leida tõendeid keskaegse linna ja linnaeelse asula vahelise evolutsioonilise järjepidevuse kohta, mis eriti selgelt pidavat silma torkama V. Bulkini, I. Dubovi ja G. Lebedevi ühiselt kirjutatud uurimuses (1978). S. Beletski leiab, et Lebedevi ja tema kaasautorite seisukoht keskaegsete vene linnade tugevate juurte kohta eelriikliku aja hõimukeskustes on neil kujundatud üldistest kujutelmadest lähtuvalt ja ei toetu arheoloogilise allikmaterjali detailsele analüüsile (lk. 9, 12).

Teiseks tõsiseks puuduseks peab S. Beletski vanavene linnade tekke probleemide uurimisel asjaolu, et mingi asustatud punkti uurimisel saadud andmeid püütakse kasutada kui teatud seaduspärasusi ka teiste vanavene linnade tekke käsitlemisel. Eriti ilmne olevat see V. Sedovi töödes (lk. 13 jj.).

Nii Lebedevi ja tema kaasautorite kui ka Sedovi seisukohti analüüsides leiab S. Beletski, et nende töödes puuduvad põhjendatud arheoloogilised tõendid hõimukeskuse kaudu vanavene linnaks kujunemise protsessi tüüpilisusest (lk. 16). Ehk ainult Irboska kohta võib käibida skeem hõimukeskusest linnaks,

kuid S. Beletski peab seda pigem erandiks kui reegliks, mis pealegi vajab lähemat analüüsi. Täiesti põhjendatud on autori kriitika aga ajaloolise arengu seaduspärasusi eirava kontseptsiooni kohta *à la* – kui on “hõimukeskus”, siis tingimata “slaavi”, kui on “mitteslaavi”, siis tingimata “slaavi lisandiga”, kui aga slaavlast ei ole, siis “puuduvad ka sotsiaalmajanduslikud tingimused hõimukeskuse linnaks kujunemiseks” (lk. 18). Ka on tema arvates hõimukeskusel tihe-date veresugulussidemete tõttu selle sees peaaegu võimatu linnaks kujuneda (lk. 20 jj.). Niisiis on küsimus hõimukeskuste osast linnade tekkimisel ületähtsustatud. Hoopis olulisemaks peab S. Beletski nii idaslaavi kui ka nende naabrite aladel “kirju” elanikkonnaga protolinnaliste asulate kui uute ühiskondlike funktsioonide katalüsaatorite osa riikluse tekke ajal (lk. 19). Need hõimuvälised, vanimad linnatüüpi asulad pole seotud põllumajandusega, nendes on nii tegevusalade paljusus, sotsiaalne kihistatus kui ka varanduslik ebavõrdsus (lk. 20). Viidates H. Jankuhnile, kes jagab linnatunnustega asustatud punktid vanemat ja nooremat tüüpi linnadeks, paigutab autor nad vanemat tüüpi linnade hulka (lk. 20). Erinevus protolinnaliste hõimukeskuste ja vanemat tüüpi linnade vahel on nende põhifunktsioonides: esimestel olid selleks administratiivpoliitilised ja kultuslikud, teistel – sotsiaalmajanduslikud. Uut tüüpi linnad, mis said hiljem ka linnaõigused, koondasid aga nii administratiivpoliitilisi kui ka sotsiaalmajanduslikke funktsioone (lk. 21).

Järgnevalt (lk. 22–33) käsitleb S. Beletski Irboska linnust (temal küll Truvori linnus) kui n.-ö. erandlikku näidet Sedovi esitatud hõimukeskusest linnaks kujunemise teoorias. Tegemist on niisiis konkreetse muistisega ja konkreetse arheoloogilise materjaliga, mis on saadud selle muistise pikaajalisel uurimisel aastail 1971–1987 (kaevamisi juhatas Sedov), kuid mis on kahjuks senini valdavalt avaldamata ja seega uurijatele enamasti kättesaamatu. Setumaa lõunaosas (praeguse Pihkva oblasti Petseri rajoon) Vana-Irboska küla põhjarserval asuva linnuse õuepind (kokku u. 1 ha) on peaaegu täielikult läbi uuritud. Selle 2,3–2,5 m paksuse kultuurkihi stratigraafias võis eristada kolme kihti. Kultuurkihi ülemise osa paksus oli 0,2–0,25 m, õuepinna kaguosas ulatus see 16.–18. sajandi kivehitiste jäänuste tõttu kuni 1 m-ni. Keskmise ja põhiline osa linnuse kultuurkihist (paksus 1,8–2 m) ulatus paljudes kohtades kuni loodusliku pinnaseni. Alumine kiht (paksus 0,05–0,25 m) lasus looduslikul pinnasel ning seda esines nii laiguti õuepinnal kui ka valli muldkeha all (lk. 24).

S. Beletski peab Irboska linnuse tähtsaimaks leiuaineseks keraamikat. Alumisest kihist leiti vaid 8.–9. sajandi käsitsi valmistatud keraamikat. Umbes 60% sellest moodustavad tema hinnangul nõud, millele leidub vasteid Läänemere lõunaranniku slaavi asulates, üle 30% moodustab kohalikule läänemeresoome elanikkonnale kuuluva Kamno–Rõuge tüüpi muististele iseloomulik peenja jämekeraamika; teisi nõutüüpe oli vähe (lk. 25 jj.). Mitut tüüpi keraamika esinemise põhjal teeb autor järelduse, et linnust sel ajal asustanud elanikkond ei olnud etniliselt ühtne. Etniliselt erinevate elanikerühmade osatähtsuse üle otsustab ta aga erinevat tüüpi keraamikaleidude hulga põhjal, väites, et ülekaal

kohalike ees kuulus seal samuti alaliselt elanud slaavlastele. Umbes sama suhet (s.o. u. 1/3 ja 2/3) püüab S. Beletski näha ka Irboska linnuse arheoloogilistel kaevamistel leitud ahjuvarede ning leeasemete erinevate tüüpide hulgas (lk. 28), viidates seejuures Sedovile (viide 20, lk. 28). Viidatud Sedovi tööst küttekollete erinevate tüüpide hulga kohta S. Beletski esitatud andmeid aga paraku leida ei õnnestunud (vrd. Седов 1985, 120–122).

Irboska linnuse keskmine ja põhiline kiht pärineb 12.–14. sajandist. Kronoloogiliselt vahepealsete ladestuste puudumist seostab autor 11. sajandi suhtes kultuurikihi selle osa hävimisega linnuse valli muldkeha kuhjajamisel, sest 11. sajandi keraamikat on leitud nii vallist kui nn. majapidamislohkudest. Samas ei saavat autori väitel aga 9.–10. sajandi kihi puudumist seletada ainult selle hävimisega, sest Irboska linnuse keraamika hulgas puudub S. Beletski poolt 9.–10. sajandisse dateeritud eelkeda- ja primitiivne kedrakeraamika, mis on samal ajal hästi esindatud Pihkva linnuse leiumaterjalis (lk. 27). Ka linnuse juurde kuulvalt asulakohalt, mida, tõsi küll, on vähe uuritud, ei olevat senini nimetatud keraamikat leitud.

Irboska linnuse ülemine kiht pärineb 16.–18. sajandist ja veel hilisemast ajast ning on seotud sinna ehitatud kloostriga. 14. sajandi teise poole – 16. sajandi alguse kiht linnuse õuepinnal jällegi puudub.

Leiumaterjali analüüsi tulemuste põhjal järeldeb S. Beletski, et 8.–9. sajandil oli Irboska linnamäel suur protolinnalise iseloomuga asula, kus oli ülekaalus slaavi elanikkond ning kohalike arv küündis kolmandikuni. S. Beletski eeltoodud (lk. 21) meenutades oli 8.–9. sajandi Irboska seega keskus, millel oli administratiivpoliitiline ja kultuslik funktsioon. 9. sajandi teisel poolel lõpetas see asula oma tegevuse, kusjuures autori arvates on võimalik, et see toimus juba 9. sajandi keskpaiku välisjõudude kaasabil, millele viitavat näiteks ka sealt leitud skandiinaavia tüüpi relvad (lk. 32 jj.).

Uuesti ehitati Irboska linnus üles alles 11. sajandil ja seda uut muistist käsitlevad uurijad enamasti kui vanavene linna. Kuid mingeid andmeid, et 11.–14. sajandi linn on 8.–9. sajandi protolinnalise keskuse vahetu järeltulija, uurijate käsutuses ei olevat. Vana-Irboska küla lähikonnas olevad mikrotoponüümid “Slovenskoje pole”, “Slavjanskije kljutši” jt. võivad aga S. Beletski arvates viidata linna varasemale nimetusele “Slovensk”, mis eelnes hilisemale toponüümile “Izborsk”. Selle peatüki lõpetab üsna karm lõppjärelendus: Irboska linnamägi tuleb kroonikates nimetatud Venemaa vanimate linnade hulgast välja jätta. Ja muidugi ei saa siis ka Irboska näite varal faktilisele arheoloogilisele materjalile toetudes vanavene linna varasemat ajalugu rekonstrueerida (lk. 33).

Töö järgmine osa käsitleb Pihkva ümbruse kultuuristratigraafiat (lk. 34–53). 1946.–1949. aastal Pihkva linnusel toimunud arheoloogiliste kaevamiste järel hakati üsna üksmeelselt arvama, et Pihkva linnuse kohale tekkinud keskaegne linn kujunes välja sealsest slaavlaste (krivitšite) hõimukeskusest. Pikka aega seda seisukohta ei vaidlustatud. Diskussioon sai alguse 1970. aastate lõpul ja 1980. aastate algul, mil S. Beletski esitas alternatiivse versiooni, väites, et Pihkva

kultuurkihis ilmsiks tulnud mitme üksteist asendanud asula vahel puudub järjepidevus ning linna tekkes on olulist osa etendanud 9. sajandi lõpul – 10. sajandil tulnud immigrandid (lk. 34). Samal ajal leidis teine Pihkva uurija Konstantin Plotkin uusi tõendeid vana versiooni kinnituseks (Plotkin 1980).

Niisiis – kaks ühe ja sama arheoloogilise materjali põhjal saadud seisukohta.

Pihkva linna tekke käsitlemisel peab S. Beletski oluliseks Velikaja jõe alamjooksu ala kultuuristratigraafiat, alustades I aastatuhande esimesest poolest, s.o. ajast, millest alates on jälgitav piirkonna pidev asustus (lk. 35). Sellesse aega kuuluvad üksikud tekstiilkeraamikaga asulakohad, millest üks paikneb ka Pihkva linnusel. Kultuuriliselt seob S. Beletski need asulad Eestiga, märkides, et tarandkalmeid seal siiski leitud ei ole (lk. 35).

I aastatuhande keskpaiku ja 3. veerandil levis vaadeldavas piirkonnas pikk-kääbaste kultuur, mille kõige sagedam leid on liivakääbastest saadud keraamika, asulaid on teada vähe. Pikk-kääbaste kultuuri päritolu küsimuses refereerib S. Beletski olemasolevaid seisukohti, paigutades need kolme üsna kummalisse rühma: 1) Eesti uurijad, 2) Sedov, 3) seda kultuuri Põhja-Valgevenes leviva Bantserovo kultuuri traditsioonidega seostavad uurijad (lk. 40). Kõiki kolme seisukohta seob üks ühine arvamus, et üleminek kääbastesse matmisele toimus maa-alustelt põletusmatustelt.

Analüüsidest poolt- ja vastuargumente leiab S. Beletski, et Bantserovo kultuuri levikuala põhjaosa võibki olla see piirkond, kust algas üleminek maa-alustelt põletusmatustelt kääbastesse (sealhulgas ka pikk-kääbastesse) matmisele. Selle väite paikapidavuse korral pidid Velikaja jõe alamjooksu ja Peipsi järve piirkonna aladel olevad pikk-kääbaste kultuuri kandjad olema tingimata sisse-rändajad (lk. 43).

Oma eeltoodud seisukohta S. Beletski veenvalt tõestada ei suuda ning ükski tema argumentidest ei välista võimalust, et Velikaja jõe alamjooksu ja Peipsi-Pihkva järve basseini aladel elanud kohalikud läänemeresoomlased, kes varem matsid ilmselt põletatult maa-alustesse haudadesse, hakkasid muutunud ühiskondlikes oludes püstitama liivast kääpaid, sealhulgas pikki. Õigus võib S. Beletskil olla aga selles, et I aastatuhande viimasel veerandil Velikaja jõe alamjooksu aladel klassikalisi slaavi kääpaid ei olnud (lk. 43). Autor rõhutab eriti sealsete kalmehitiste ning matmisviisi mitmekesisust, mis viitavat rahvastiku kirjule koosseisule ja ei lubavat rääkida ühtsest slaavi etnilisest kogumist (lk. 45). Autoripoolset lähemat selgitust oleks oodanud tema tähelepanekule, et mitmekesisest kalmematerjalist erinevalt on I aastatuhande 4. veerandi asulatest saadud leiuaines märksa ühesugusum. Millegipärast on S. Beletski Pihkva, Vana-Irboska ja Kamno linnuse ning Pihkvast lõuna pool asuva Ussadištše asulakohaga ühte rühma (temal küll kultuuri) paigutanud ka Rõuge linnuse ja asula. Erinevusi Rõuge tüüpi muististe vahel ühelt poolt ja tema määrangul Kamno tüüpi muististe vahel teiselt poolt ta küll märkab, kuid ei pea neid oluliseks. Samas rõhutab S. Beletski õigesti, et Rõuge tüüpi muistised paiknevad Kagu-Eestis peamiselt alal, kus I aastatuhande esimesel poolel levisid tarandkalmed,

Kamno–Irboska–Pihkva linnused aga alal, kus toleaeegseid kalmeid peaaegu ei tunta ja kus (nagu Kagu-Eesti idapoolses osaski) I aastatuhande teisel poolel levisid pikk- ja ümarkääpad. Erilist tähelepanu pöörab S. Beletski aga nn. kivikonstruktsioonidega kääbastele, mida ta peab pikk-kääbaste kultuuri ja kohalike elanike assimileerumisprotsessi tulemusel tekkinuks. Selle protsessi käigus segunenud kaks traditsiooni andsid S. Beletski arvates kivikonstruktsiooniga kääpad, mida ta peab kohalike elanike muististeks ja mille keraamikas ta leiab sarnaseid jooni Kamno tüüpi asulate keraamikaga (lk. 51 jj.). See, et nimetatud kääpad (nagu teisedki pikk-kääbaste kultuuri muistised – M. A.) on rajanud kohalikud elanikud, nagu ka see, et need pärinevad mõnevõrra hilisemast ajast kui I aastatuhande 3. veerand, on muidugi õige, kuid nende tekkimises kahe kultuuri traditsioonide segunemise tulemusel tuleb küll kahelda. Üks vastuargument sellele S. Beletski arvamusele on lisaks selliste kääbaste vähesusele selle perioodi tavaliste liivakääbastega võrreldes ka asjaolu, et tõelisi konstruktsioone on nendes vähe ja enamasti on kivid kääpakuhjatises või selle all ilma mingi korrapärrata.

Ainsaks erandiks käsitletava piirkonna I aastatuhande 4. veerandi muististe hulgas peab S. Beletski Irboska linnust, kus elanike seas olid tema arvates ülekaalus slaavlased, kuna Irboska linnuse arheoloogilistel kaevamistel ei olevat leitud andmeid, mis tõestaksid, et linnuse ala esmaasukad olid kohalikud elanikud. Võimalik, et selline seisukoht on tekkinud osaliselt seetõttu, et Irboska linnuselt saadud materjal ei ole veel vajaliku põhjalikkusega läbi töötatud. Arvestades aga näiteks tekstiilkeraamikaga kihi olemasolu Pihkva linnusel, samuti asjaolu, et Irboska linnuse naabruses paiknevatelt, nn. Rõuge tüüpi linnustelt Kagu-Eestis on leitud jälgi viikingiajast märksa varasemast asustusest, võib ka Irboska linnusel olla paiknenud varasem ja, miks mitte, tekstiilkeraamikaga asula. Raske on uskuda, et selles piirkonnas nii soodsas kohas asuvat paika nagu hilisema Irboska linnuse ala, kohalikud elanikud ei asustanud. Üsna huvitavaid ja täiendavaid andmeid võivad muu hulgas anda ka Irboska linnuse nii lähemast kui kaugemast ümbrusest tehtud õietolmudiagrammid.

Järgnevas peatükis käsitleb S. Beletski Pihkva linna enda kultuuri-stratigraafiat (lk. 54–70). Tema andmeil on 1930.–1990. aastate alguseni Pihkva linnusest (pindalaga u. 2 ha) läbi uuritud ligikaudu 3000 m², kultuurikihi paksus oli seal 2–5 m (lk. 54). Stratigraafiliselt on Pihkva linnusel hästi eristatavad kaks põhikihti: 1) ülemine, mis sisaldas enamasti ehitusprahti ja kivehitiste jäänuseid, ja 2) alumine, tumehall kuni mustjas või tumepruun pinnas, milles omakorda oli võimalik kindlaks teha kuni 13 ehitusjärku. Vanim nendest kuulub S. Beletski arvates I aastatuhande esimesse poole. 1991. aasta kaevandis olevat linnuse õuepinnalt leitud jälgi ka I aastatuhande keskpaika e. Kr. kuuluvast kihist (lk. 54, viide 2). I aastatuhande esimese poole p. Kr. kiht oli halvasti säilinud, tekstiilkeraamika leide oli seal vähe (lk. 54). I aastatuhande 3. veerandil oli linnuse õuepinnal pikk-kääbaste kultuuri asula (lk. 55), 8.–9. sajandil aga Kamno–Rõuge tüüpi asula (lk. 56). See asula hävis tules ligikaudu 9. sajandi teisel poolel.

Dendrodateering andis vanuseks aasta 860. 9. sajandi teisel poolel on täheldatavad muudatused nii elamuehituses (ilmuvad puitpõranda ja nurgas paikneva ahjuga hooned) kui muuski. Selle kihi dateerib autor ajavahemikku 9. sajandi teisest poolest kuni 11. sajandi alguseni (lk. 58). Keraamika hulgas on seal nii eelkedra- kui ka primitiivkedrakeraamikat, kihi ülaosas on ka 10.–11. sajandi vahetusse dateeritud kogu pinda katva horisontaal- ja lainejoonornamendiga kaunistatud nõusid. 10. sajandi kihil lasub 12. sajandi tulekahjuviirg, kust on leitud vanavene kedrakeraamikat.

S. Beletski määrangul puudub Pihkva linnuse alal 10. sajandi teise poole ja 11. sajandi kiht, mis viitavat enne 12. sajandi alguse ehitusi tehtud tasandustöödele. Linna vanim kivimüür pärineb kõige hiljemalt 12. sajandi algusest (lk. 59).

Pihkva linnuse õuepinnal asuvad ülemised ladestused kuuluvad 14.–15. sajandisse ja veel hilisemasse aega (lk. 60). 12.–13. sajandi kihi puudumine on seotud tasandustöödega 14. sajandi algul, mil linna kremliosa (*детинец*) täielikult ümber ehitati.

11.–12. sajandi Pihkva oli aga juba kindlasti keskaegne linn, mille ajalugu saab arheoloogilise materjali kõrval uurida ka kirjalike allikate põhjal (lk. 60). Pihkva vanimast osast (kremlist) lõuna pool asuval, nn. Daumantase linna (*Довмонтов город*) alal hakkas seniste andmete põhjal alumine ladestus (ehk vanem asustus) tekkima alles 9. sajandi lõpul (lk. 61).

Analüüsinud arheoloogilistel kaevamistel saadud andmeid, nendib S. Beletski kokkuvõtvalt, et arheoloogiline materjal osutab üsna keerulisele ja üldse mitte ühesuunalisele protsessile keskaegse linna kujunemisel Pihkva linnuse kohal ja selle lähemas ümbruses. Kui I aastatuhande esimesest poolest pärit olev tekstiil-keramikaga asulakoht hilisema Pihkva linnuse territooriumil kuulus kohalikule läänemeresoome elanikkonnale, siis I aastatuhande keskpaiku ja 3. veerandil linnuse alal olnud pikk-kääbaste kultuuri asulat peab ta sisserändajatele kuulunuks ning tema arvates võib see olla tunnistuseks Velikaja jõe alamjooksu alade hõivamise katsest (lk. 69). I aastatuhande 4. veerandi Pihkva linnust peab S. Beletski aga taas kohaliku läänemeresoome elanikkonna muistiseks, nende hõimukeskuseks, mis mahutas mitusada inimest ja oli seega üks suuremaid Velikaja jõe alamjooksu alal ja selle lähemas ümbruses (lk. 70). Edasine areng oli S. Beletski arvates aga järgmine. 860. aastail tekkis seal järgmised poolteist sajandit eksisteerinud varalinnaline moodustis, millest lõuna poole jäid kindlustamata *possaad*, kääbaskalmistu ja paganlik kabel (lk. 70). Selle asula elanikkond oli etniliselt üsna kirju: läänemeresoomlased, latgalid, slaavlased, skandinaavlased. 11. sajandi esimesel poolel (enne 1044. aastat) hävis nimetatud varalinnaline asula tules ning selle asemele rajatud asula pani aluse Pihkva keskaegsele linnale, algas teatud stabiilsus nii planeeringus, ehituses kui muuski (lk. 70).

Järgmises peatükis “Truvori linnus ja selle ümbrus: suhete probleem” pöördub S. Beletski taas Irboska linnuse juurde tagasi (lk. 71–77). Nimelt peab autor Irboska linnuses ja selle ümbruskonnas toimunut esmatähtsaks, saamaks

aru Velikaja jõe alamjooksu aladel I aastatuhande 4. veerandil toimunud protsessidest (lk. 71). Erilise joonena märgib S. Beletski Irboska linnuse suurust. Asula alumises kihis olevat õnnestunud välja puhastada u. 200 küttekollet (s. o. ahju või leaset), millest autori hinnangul võis üheaegselt olla kasutusel u. 1/3, s. o. 60–70, ning elanike arv seega 360–400 inimest, koos linnusest väljapoole jääva alaga aga 600–700 või rohkem (lk. 71). Niisiis pidi seal sel ajal olema märkimisväärne elanike koondumine. S. Beletski on nõus Sedovi seisukohaga, et 8.–9. sajandil (Sedovil küll 8.–10. sajandi algus; vt. lähemalt: Седов 1982, 56; 1985, 127) oli Irboska linnus käsitöö- ja kaubanduskeskus, kuid ei pea seda Sedovist erinevalt Velikaja jõe alamjooksu ja Pihkva järve basseini aladele elama asunud slaavlaste üheks hõimukeskuseks (lk. 71 jj.). Ja seda lihtsalt põhjusel, et S. Beletski arvates puudus seal vastav hõim, kuna Kamno tüüpi muististes, mis tekkisid küll kohaliku ja pikk-käabaste kultuuri segunemisel, valitses läänemeresoome komponent (lk. 73). Kohaliku rahva hõimukeskuseks peab ta Pihkva linnust, kus võis olla üheaegselt 150–180 eluhoonet kokku u. 1000 inimesega (lk. 73). (Siinkohal tasub meenutada, et mõni lehekülge eespool (lk. 70) nimetab autor Pihkva linnusel I aastatuhande viimasel veerandil elanud inimeste arvaks mitutsada.) Kamno linnuses (ja teistes temataolistes) kui väiksema piirkonna keskuses, mis hierarhiliselt allus Pihkvale, võis seevastu elada vaid mitukümmend kuni sada inimest (lk. 73 jj.). Viites 6 lk. 73 meenutab S. Beletski Kamno linnuse uurija Plotkini arvamust, mille kohaselt I aastatuhande viimasel veerandil elas Kamno linnusel mitusada inimest. Selle arvamusega S. Beletski nõus ei ole, sest polevat reaalne, et 0,35 ha suurusel alal oli üheaegselt kasutusel 50–60 hoonet, nagu seda on oletanud kaevamiste juhataja. S. Beletski peab reaalseks hoopis 15–20 hoonet, mis teeb elanike arvaks mitte enam kui 90–120 inimest. Võrdluseks võib taas meenutada autori andmeid Irboska linnuse kohta, mille pindala 8.–9. sajandil oli vaid üsna vähe suurem Kamno selleaegse linnuse pindalast (u. 0,5 ha, mõningail andmeil ka 0,45 ha), kuid S. Beletski arvates elas seal sel ajal peaaegu kolm korda rohkem inimesi (vrd. lk. 71). Enamik selle aja inimestest elas aga avasulades (lk. 74).

Püüdes selgitada Irboska linnuse kohta Velikaja jõe alamjooksu ala teiste keskuste hulgas I aastatuhande 4. veerandil, ei leia S. Beletski, et Irboska kui käsitöökeskuse osa oleks teistega võrreldes olnud midagi erilist. Eriline tähtsus on S. Beletski silmis aga sealt leitud viiel varasemal araabia mündil (pärit aastaist 792/793 (2 eksemplari), 805, 811/812, 818/819), millest kolm esimest sattusid uurijate arvates linnusele 810.–820. aastatel ja kaks järgmist ajavahemikul 840–870 (Гайдуков & Хомин 1986). S. Beletski poolt esitatud periood 800–870 (lk. 74) pole seega päris täpne. Kui on õige Pjotr Gaidukovi väide, et need mündileiud annavad tunnistust sealsete elanike kaubalis-rahalistest suhetest, siis pidi S. Beletski arvates Irboska linnusel sel ajal elanud kogukond olema majanduslikult kõrgemalt arenenud kui piirkonna teiste asulate kogukonnad (lk. 75). Samas on aga importleide selliseks järeltuleks siiski liiga napilt, mida märgib S. Beletski ka ise.

Raske on samuti uskuda autori väidet, et I aastatuhande viimasel veerandil (Pihkva linnuselt leitud selle perioodi importesemed dateerib ta varasematest uurijatest erinevalt 9. sajandi lõppu ja 10. sajandisse) kaubatee mööda Velikajat veel ei talitlenud ja Pihkva linnuse sidemed välisilmaga olid üsna piiratud (lk. 75). Vähesed sinna sattunud importesemed (näiteks Kamno linnuselt) olevat aga saadud Irboska linnuse vahenduse tõttu. Edasi teebki S. Beletski järelduse, et Irboska linnuse eriline koht piirkonna I aastatuhande 4. veerandi muististe hulgas olevat seotud vahenduskaubandusega (lk. 75). Siin on kohane meenutada, et uurijate arvates tulid varased araabia mündid nii Eesti kui Läti aladele Ojamaa saare kaudu (vt. Läti kohta lähemalt: Bepra 1988, 31; Eesti kohta on sama arvanud Vladimir Sokolovski). Irboska linnuse puhul on autor rõhutanud, et sinna asunud sisserändajate rühm kontrollis ulatuslikku ala Linnuse ja Mõla järve nõos, mis samal ajal asus ka jõgede süsteemi kaudu Velikaja jõe mööda Peipsi–Pihkva järve veetee lõpus (lk. 77). Küsimusele, millist teed pidi jõudsid varased araabia mündid Irboskasse, autor aga ei vasta.

Lk. 77 viites 24 toob S. Beletski üsna omapärase selgituse mündileidude kohta Kagu-Eesti linnustes ja asulates ühelt poolt ning Irboska linnuses teiselt poolt, pidades Rõuge linnust ja asulat sama silmapaistvaks kui Irboska linnust Pihkvamaal. Olgu siinkohal meeldetuletuseks lisatud, et Rõuge linnuselt on leitud kümme 8.–9. sajandi münti ja asulast kolm. Samal ajal näiteks tähtsate kaubateede ristumiskohas paikneva Tartu linnuse seni uuritud alalt selle perioodi mündileide teada ei ole. Samas ei saa ju oletada, et kaubatee läbi Tartu sel ajal veel ei talitlenud, nagu S. Beletski oletab Pihkva kohta.

Tutvustatava töö järgmine peatükk kannab pealkirja “Pihkva päritolu” (lk. 78–86). Eelneva analüüsi põhjal püüab autor rekonstrueerida seal I aastatuhande viimasel veerandil asetleidnud sündmusi, mis lühidalt kokkuvõetuna olevat seisnenud hõimulise protolinna (Pihkva linnus) ja temaga samas piirkonnas paikneva nn. vanemat tüüpi linna (Irboska linnus) asendumises nooremat tüüpi linnaga (varalinnaline moodustis Pihkva linnusel) (lk. 78). Varalinnalise keskuse tekkimise protsess Pihkva linnuse kohal annab autori arvates tunnistust sellest, et nimetatud keskus võttis endale varem Irboska linnusele kuulunud kaubanduse vahendaja osa. Edasi püüab ta oma rekonstruktsiooni siduda kroonikas mainitud sündmustega loos “varjaagide kutsumisest”, lisades, et kroonikas mainitud Truvori asumine Irboskasse ei tähenda veel Truvori asumist Vana-Irboska külas olevasse linnusesse, vaid pigem varalinnalisse keskusesse Velikaja jõe alamjooksu alal, s. o. Pihkvasse. Seda väidet kinnitavat muu hulgas ka asjaolu, et Irboska linnusel puudub 9. sajandi lõpu ja 10. sajandi ladestus, isegi tema ümbruses polnud sel ajal vist asulat (lk. 79). Teiselt poolt on just Pihkva linnusel sel ajal selge varjaagidele viitav materjal, mis näib osutavat, et nad jäid Velikaja jõe alamjooksu alale pidama pikemaks ajaks (lk. 80).

S. Beletski hüpotees sobib tema arvates ka kirjanduses juba mõnda aega arutlusainet pakkunud toponüümi Izborsk (Irboska) etümoloogiaga nimetusest Isuborg. Autori väide, et Aleksandr Popovi arvates pärineb hüdronüüm Velikaja

jõe slaavieelsest nimetusest ning on tõlge hüdronüümist Issa (soome k. *iso*) (lk. 80), pole päris täpne. Viidatud töös peab Popov Velikaja jõe nimetuse läänemeresoome alust siiski vaid üheks võimaluseks, kuid ei välista samas, et slaavi nimetus võis tekkida ka täiesti iseseisvalt (Попов 1981, 31, 32). S. Beletski järgi sai hävitatud kohaliku hõimukeskuse kohale sisserändajate rajatud asula nimeks Isuborg, s.o. linn Issa jõel, mis eksisteeris seal järgmised poolteist sajandit ja mille õitseng langes 10. sajandi lõppu ja 11. sajandi algusesse. 11. sajandi esimesel poolel hävis peaaegu kogu tolleaegne linn tules, nagu tunnistab ka tema kultuurkihis esinev tulekahjuviirg. 11. sajandi teise poole ja 12. sajandi alguse ladestused näitavad linna territooriumi laienemist, muutusi planeeringus ja muus (lk. 81).

S. Beletski leiab arheoloogilises materjalis teatud kokkulangevuse Isuborgi hävimises ühelt ja Vana-Irboska külas asuva linnuse alal uue asustuse tekkes teiselt poolt. Seejuures peab ta Isuborgi 11. sajandi alguse leiumaterjali üsna sarnaseks Irboska linnuse 11. sajandi materjaliga, samal ajal, kui Isuborgi enda kohal olnud asula 11. sajandi leiumaterjal erinevat varasemast üsna märgatavalt (lk. 81). Sellest teeb S. Beletski järelduse, et osa Isuborgi elanikest asus elama Irboska linnusele. See oletus seletavat mõningal määral ka asjaolu, miks mahapõletatud Isuborgi asemele rajatud uus linn sai nimetuse Pskov (Pihkva). Toponüüm Pskov on pärit läänemeresoome hüdronüümist Piiskava ja esineb kirjalikes allikates alates 10. sajandist. Isuborgi nimi läks aga koos elanikega Irboska linnusele (lk. 82). Varalinnaline moodustus Pihkva linnuse kohal oli 11. sajandi algul veel paganlik, kuid olukord muutus sealses paganlikus maailmas ristiusu tugisambaks saanud Miroži kloostri ehitamisega ajavahemikul 1010–1015 (lk. 84). Seega on Isuborgi hävitamine seostatav linna “tule ja mõõgaga” ristimisega 11. sajandi teisel veerandil (lk. 84). Püüdes selgitada, millal see täpsemalt toimus, käsitleb autor põgusalt ka Tartusse Jaroslavi poolt tugipunkti rajamist ning arvab, et Pihkvas 11. sajandi teisel veerandil ning Tartus 1030. aastal toimunu on samased faktid, mõlema linnuse arheoloogiline materjal sellest ajast pidavat olema täiesti analoogiline (lk. 85). (Kuid loetledes Tartu linnuselt sellest kihist saadud leiumaterjali, S. Beletski ilmselt liialdab, kui väidab, et seal oli muu hulgas ka “tüüpiline vanavene elamuehitus”, viidates seejuures Tartu linnuse uurijale Vilma Trummalile (viide 26, lk. 85). Viidatud artiklis (Трумал 1971, 267–270) ei räägi Trummal aga midagi Tartu linnuse III perioodi (1030–1061) elamuehitusest, sest arheoloogilistel kaevamistel selle kohta vastavat materjali ei saadud.) Eelöeldu annab S. Beletskile alust arvata, et Isuborgi hävimine pidi toimuma aastale 1030 lähedasel ajal ja on ka üsna lähedane kroonikais aastal 1036 (1034) märgitud sündmustega, mil tema arvates toimus Jaroslav Targa poolt Pihkva ristimine ja mis otsustaski võimu pärast peetava võitluse tulemuse. Isuborg hävitati, osa elanikke põgenes Irboskasse, hävitatud Isuborgi asemele rajati uus linn, mis sai muistse hõimukeskuse nimetuse Pskov (slaavi vorm “Pleskov”).

Lõpuks kordab autor taas oma põhijäreldust – Pihkva ja Irboska linna teke ei saanud toimuda idaslaavi hõimukeskuste baasil, sest tegelikud faktid arheolo-

gilise materjali näol seda ei kinnita (lk. 86). Seega on siis ka vene linnade tekke probleemi tavapärase käsitlus vaid historiograafiline müüt, mis tekkis ajal, mil uurijate käsutuses ei olnud veel piisavalt representatiivset arheoloogilist materjali (lk. 87).

Mis puutub Irboskasse, siis tasub meenutada kaevamiste juhataja Sedovi ühes artiklis esitatud väidet, et 8.–10. sajandi Irboskat võib pidada protolinnaks, mis 10. sajandi keskpaiku kujunes linnaks (Седов 1985, 128). Kuna tegemist on Irboska materjali kõige paremini tundva inimesega, siis alus kahelda S. Beletski väites 9. sajandi lõpu ja 10. sajandi kihi puudumise kohta Irboska linnusel jääb ja seda ilmselt seniks, kuni Irboska linnuse kaevamistel saadud arheoloogiline materjal on läbi töötatud ja avaldatud ning seega uurijatele kättesaadavaks tehtud. Huvitavad on selles suhtes ka A. Artemjevi Irboska ja Pihkva linnustelt leitud skandinaaviapärase relvaleidude analüüsi tulemused. Uurija leiab nimelt, et Irboska linnusel esinevad skandinaaviapärasel relvad 1) 9. sajandi 3. veerandi ning 2) 10. sajandi lõpu ja 11. sajandi esimese poole tulekahjukihtides, Pihkva linnusel aga 1) 9. sajandi lõpul – 10. sajandil ning 2) kuni 11. sajandi lõpuni (Артемьев 1991, 71).

Üsna ladusalt kirja pandud tööle oleks kahtlemata kasuks tulnud, kui hulgaliselt üles joonistatud ja avaldatud keraamikaleidude kõrval oleks olnud ka teiste leidude jooniseid. Muististe plaanid, kus on peal ehitusjäänused, on pigem skeemid kui plaanid (vt. näit. joon. nr. 11, 13, 14 jt.) ja seega mitte eriti informatiivsed. Üldse ei leidnud tööst kultuurikihi läbilõigete jooniseid. Need oleksid olnud aga vajalikud juba kas või kolme tähtsama linnuse (Pihkva, Kamno, Irboska) 8.–9. sajandi kihtide võrdlemisel. Tööst leiame ju õigupoolest vaid Irboska linnuse selle perioodi kihi paksuse (ainult 0,05–0,25 m), Kamno linnuse kohta on avaldatud 1973. aasta arheoloogilistel kaevamistel saadud andmed, mille järgi oli seal 8.–9. sajandi kihi paksus 0,9–1,1 m (Плоткин 1974, 28), Pihkva linnuse kohta vastavaid andmeid aga allakirjutanul leida ei õnnestunudki. Eksitav on joonisel 24 avaldatud Rõuge linnuse ja asula üldplaan (avaldatud "Eesti esiajaloo" järgi), sest puudub põhjasuunda näitav nool, ilma selleta jääb mulje, et neemik on põhja–lõuna-suunaline, tegelikult on ta aga ida–lääne-suunaline. Põhjasuunda näitav nool on tegelikult vaid ühel joonisel (nr. 28), peaks aga olema kõigil. Lugejat eksitab ka joonis 34, Kagu-Eesti ja Velikaja jõe alamjooksu ala I aastatuhande 4. veerandi muististe leviku kaart, kus tingmärgid on plaani mõõtudega võrreldes liiga suured ja sattunud mõnikord valele kohale (näit. Loosi kaļme on sattunud Setumaale jms.). Millegipärast on sellel levikukaardil ka mitu I aastatuhande esimesse poolde (mõni ka II aastatuhande algusesse) kuuluvat kivikalmet, mis I aastatuhande 4. veerandi muististe hulgas ilma vastava selgituseta ei tohiks olla. Ka setude asuala ei ole plaanile kantud kuigi täpselt ning siin ei aita autorit ka viide Jelizaveta Richterile. Pealegi viidet, kus selline kaart on avaldatud, ei ole (kuna tööl puudub kasutatud kirjanduse nimekiri, siis seda sellest tööst teada ei saagi). Mõnevõrra üllatav on käsitletava teema seisukohast levikukaardil Pihkvast lõuna ja ida poole jäävate vaadeldava

perioodi muististe puudumine. Eriti silmas pidades piirkonna kalmete suurt mitmekesisust oleks kindlasti olnud märksa olulisem nende märkimine kui Kagu-Eesti I aastatuhande muististe ning isegi Emajõe põhja poole jäävate I aastatuhande lõpu ja II aastatuhande alguse muististe kandmine joonisele nr. 34. Plotkin on Pihkva järve ja Velikaja jõe basseini aladel eristanud näiteks vähemalt 8 omaette, maastikulise eripäraga seotud mikrorajooni, kus on nii kalmeid kui ka asulaid (ka linnuseid) (vt. lähemalt Плоткин 1980, 3).

Kui S. Beletski poolt eespool toodut lühidalt kokku võtta, siis saab käsitletavas Pihkvamaa piirkonnas I aastatuhande viimasel veerandil ja II aastatuhande algul aset leidnud olulisematest sündmustest järgmise pildi:

- 8. sajandil rajasid slaavi sisserändajad kohalikega tihedalt asustatud piirkonda käsitöö- ja kaubanduskeskuse, võtsid endale kaubanduse vahendaja osa ning kontrolli Linnuse järvest jõgede kaudu ühelt poolt Pihkva järve ja teiselt poolt Velikajat pidi lõuna poole kulgeva veeteel lõpus.
- 9. sajandi keskpaiku või teisel poolel hävitasid Pihkva–Velikaja veeteel üle kontrolli saanud varjaagid keskuse Irboskas nii põhjalikult, et uuesti asustati Irboska linnuse ala mitte enne 11. sajandit.
- Samal ajal hävitasid nad ka kohaliku rahva hõimukeskuse Pihkvas ning rajasid sinna uue keskuse, mis sai nimeks Isuborg, see eksisteeris seal kuni 11. sajandi 2. veerandini, olles siis veel paganlik.
- 11. sajandi algul (1010–1015) rajati Isuborgi ristiusu kants – Miroži klooster.
- Hiljemalt 11. sajandi 2. veerandil hävitati piirkonna ristimise käigus Isuborg, vähemalt osa selle elanikest põgenes senini tühja Irboskasse ja viis sinna kaasa ka oma asula nime, milleks sai siis Izborsk.
- Uus asula/linn endise Isuborgi kohal sai vana läänemeresoome hüdronüümi Piiskava järgi nimeks Pskov (Pihkva).

Kui võrrelda S. Beletski kirjeldatud Velikaja jõe alamjooksu ning Pihkva järve basseini alal I aastatuhande viimasel veerandil ja II aastatuhande algul toimunud varalinnaliste keskuste kujunemise protsessi etappe põhjapoolse Euroopa sama protsessi etappidega, siis torkab silma teatud ajaline kokkulangevus. Urijate (J. Hermann, I. Skovgaard-Petersen, J. Callmer) poolt põhjapoolse Euroopa varalinnaliste keskuste arengus eristatavat kolme etappi on lühidalt iseloomustanud Valter Lang oma monograafias “Muistne Räväl” (Lang 1996, 373 jj.). Selle põhjal on 8.–9. sajandi esimesse poolde dateeritud I etapile omane algeliste varalinnaliste asulate tekkimine, nendes mõningase hulga käsitöölise ja kaupmeeste olemasolu, kaubanduse piiratus. II etapil, s. o. 9.–11. sajandil, kujunesid välja kirju etnilise koosseisuga keskused, mis pidasid regulaarset kaubavahetust. III etapp algas koos riikluse kujunemisega 10. sajandil ning käsitöölise ja kaupmeeste linnaliste asulate (possaadide) tekkimisega vürsti- või riigivõimu kontrollitavate linnuste ümber.

Järgnevalt rõhutab Lang, et eeskätt kaubateedele tekkinud varalinnaliste keskuste puhul oli oluline, milline jõud kontrollis kaubarahu püsimist, ja lisab, et Skovgaard-Peterseni järgi olid 8.–10. sajandil nii Soome lahel kui ka Venemaa

jõgedel selliseks jõuks skandinaavia viikingid; 10.–11. sajandi vahetuse paiku varises aga senine kaubandussüsteem koos varalinnaliste keskuste võrguga kokku (vt. lähemalt: Lang 1996, 374).

S. Beletski analüüsitud Pihkvamaa kolme linnuse (Pihkva, Kamno ja Irboska) arengutase, nii palju kui selle üle saab otsustada olemasoleva materjali alusel, vastab 8.–9. sajandi esimesel poolel I etapile. On iseloomulik, et teatud muutused nendes toimusid kas 9. sajandi keskpaiku või teisel poolel ja et just sel ajal tekkis etniliselt kirju elanikkonnaga keskus Pihkva linnusel, Kamno kui senine väiksema piirkonna keskus jäeti maha, S. Beletski väitel hävitati ka Irboska, kuid selles veendumiseks oleks tarvis natuke rohkem arheoloogilist materjali, kui seda tema töös on esitatud.

Pihkva linnuse kohal 9. sajandi teisel poolel tekkinud varalinnaline asula hävis tules 11. sajandi 2. veerandil, väidetavalt seoses linna ja selle lähema ümberruse ristimisega. Selle asemele uue asula rajamine, millega pandi alus Pihkva keskaegsele linnale, võib tähistada aga varalinnalise keskuse arengus III etappi. Niisiis on S. Beletskil vähemalt Pihkva varalinnalise keskuse arengus üsna hästi õnnestunud välja tuua peamised etapid, mis sobivad üldjoontes ka laiemalt põhjapoolses Euroopas varalinnaliste keskuste uurimisel kindlaks tehtud arenguetappidega. Võib-olla oleks autoril tulnud ka sellele asjaolule mõningat tähelepanu pöörata. Selle asemel kulutab ta aga üllatavalt palju ruumi tõestamiseks, et vanavene linna kujunemine hõimukeskusest on historiograafiline müüt.

Siinkohal oleks olnud ilmselt vajalik käsitleda sugukondliku korra lagunemisega seotud protsesse ja nende toimumise aega veidi laiemalt ning miks mitte ka uuelte teoreetiliselt aluselt lähtuvalt. Jääb näiteks arusaamatuks, mis annab S. Beletskile aluse väita, et I aastatuhande 4. veerandi Pihkva oli hõimukeskus? Sama arheoloogilise materjali põhjal väidab teine Pihkva uurija Plotkin (Плоткин 1980, 14), et see oli hoopis territoriaalse ühenduse keskus, mis tundub olevat tõepärasem. Loomulikult ei saa pidada eriti õnnestunuks ka S. Beletski katset lahendada muististe etnilist kuuluvust keraamikaleidude, elamuehituse (oluliseks on peetud muu hulgas ka ahju asukohta hoones, mis tegelikult näitab, kas on tegemist algelise või juba väljakujunenud ahjuga; vt. lähemalt: Tõnisson 1981, 44, 47) ja asulaplaneeringu põhjal. Jääb üle ainult loota, et väljaande järgmistes osades, millest üks on pühendatud Pihkva linnuse (II) ja teine temast lõuna poole jääva nn. Daumantase linna (III) arheoloogilise uurimise tulemustele, on rohkem leiumaterjali ja täpsemaid plaane/jooniseid, mis annaksid lugejale muistise kohta märksa rohkem teavet kui käesolevas töös esitatu.

Kasutatud kirjandus

- Lang, V. 1996. Muistne Rävåla. Muistised, kronoloogia ja maaviiljelusliku asustuse kujunemine Loode-Eestis, eriti Pirita jõe alamjooksu piirkonnas. – MT, 4.
- Tõnisson, E. 1981. Esiaja ahjud Eestis. – TATÜ, 1, 43–56
- Артемьев А. Р. 1991. Финно-скандинавские предметы вооружения в Пскове и Изборске. –

- Земля Псковская, древняя и современная. Тезисы докладов к научно-практической конференции. Псков, 71–72.
- Берга Т. М.** 1988. Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII вв. Рига.
- Булкин В. А., Дубов И. В. & Лебедев Г. С.** 1978. Археологические памятники Древней Руси IX–XI веков. Ленинград.
- Гайдуков П. Г. & Хомин А. В.** 1986. Монетные находки Изборска. – КСИА, 183, 101–110.
- Лабутина И. К.** 1994. От летописания не обретается воспомянито... – Псков через века. Памятники Пскова сегодня. Санкт-Петербург, 17–37.
- Плоткин К. М.** 1974. Раскопки городища Камно под Псковом. – АО, 1973, 28.
- Плоткин К. М.** 1980. Псков и его округа во второй половине I тысячелетия н. э. Автореф. канд. дисс. Ленинград.
- Плоткин К. М.** 1982. Псков и его округа в конце I тысячелетия н. э. – Северная Русь и ее соседи в эпоху раннего средневековья. Ленинград, 157–165.
- Попов А. И.** 1981. Следы времен минувших. Из истории географических названий Ленинградской, Псковской и Новгородской областей. Ленинград.
- Седов В. В.** 1982. Восточные славяне в VI–XIII вв. – Археология СССР. Москва.
- Седов В. В.** 1985. Изборск в 8–10 веках. – НАП, 119–130.
- Трумал В. К.** 1971. Археологические раскопки в Тарту и поход князя Ярослава в 1030 г. – СА, 2, 265–271.

Маре Аун

ОДНА ИЗ ВЕРСИЙ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ГОРОДА ПСКОВА

Резюме

Рецензия знакомит эстонского читателя с монографией С. В. Белецкого “Начало Пскова” (1996), посвященной весьма сложной проблеме – возникновению средневекового города Пскова. В дискуссионной форме обсуждается методика решения автором поставленных задач. Подчеркивается, что С. В. Белецкий на основе изучения Псковского городища и его ближайших окрестностей выявил главные этапы развития раннегородского центра Пскова, которые в общих чертах совпадают с тремя уже известными этапами становления раннегородских центров последней четверти I тысячелетия – начала II тысячелетия в северной части Европы. Однако автор не развивает эту мысль. Напротив, он пространно разъясняет, что формирование древнерусского города из племенного центра – это историографический миф. Процессы, связанные с разложением родового строя, в широком плане не рассматриваются, новая теоретическая база для анализа не используется. Поэтому остается непонятным, почему С. В. Белецкий считает Псков в последней четверти I тысячелетия именно племенным центром. К. М. Плоткин, тоже исследовавший историю

Пскова, видит Псков того времени центром территориального объединения, и этот вывод представляется более правдоподобным. Нельзя считать удачной и попытку автора решить вопросы этнической принадлежности памятников на основе керамики, домостроительства и застройки поселения и даже вычислить по количеству типов керамики и отопительных устройств относительную численность той или иной группы (напр., Изборского городища). Вывод автора об особой роли Изборского, а не Псковского городища не подтвержден археологически, находки ранних дирхем еще не говорят в пользу такого заключения. На наш взгляд, вопросы, связанные с Изборским городищем (напр., были ли перво-поселенцами городища коренные жители или пришлые славяне, хронологический аспект и т. д.), можно решить лишь после тщательного изучения и публикации полученных при археологических раскопках этого памятника материалов.

Было бы полезно наряду с многочисленными иллюстрациями керамики дать и рисунки других видов археологических находок. Планы остатков построек, опубликованные автором, трудно назвать планами, скорее это малоинформативные схемы. Более того, в издании отсутствуют рисунки профилей культурного слоя, нет даже карты распространения памятников последней четверти I тысячелетия – начала II тысячелетия, расположенных в окрестностях Пскова, особенно к югу и востоку от него.

Хочется надеяться, что в следующих частях издания, посвященных результатам археологического исследования Псковского городища (II) и Довмонтова города (II), будет представлено больше конкретного материала в сопровождении точных планов и рисунков.